

Foreningen af fornuft og fantasi

Hverdagens metaforer er beretningen om, hvorledes almene kropslige erfaringer måske udgør grundlaget for abstrakt tænkning. Det er også værket, som transporterede metaforen fra dens liv som positivismens prygelknaibe og ind i den filosofiske arenas midte, hvor den nu anskueliggøres som et centralt element i den menneskelige betydningsdannelse.

George Lakoff og Mark Johnson *Hverdagens metaforer*. Oversat fra amerikansk, *Metaphors We Live By*, af Ulrik Hvilshøj og Hanne Salomonsen. Hans Reitzels Forlag. 2002. 268 sider. 275 kr.

af Lars Andreassen

Paul Ricoeur skrev for nogle år siden, at retorikken døde fordi den mistede sin forbindelse til filosofien og udartede til ren ornamentik. Roland Barthes tilgængæld var ikke sikker på at retorikken døde helt, han mente snarere, at den mistede sine kreative sider i middelalderens skolastiske miljøer. Med lingvisten George Lakoffs og filosofen Mark Johnsons *Hverdagens metaforer* i hænderne kan man sige, at systematik og kreativitet altid har været to sider af samme metafor, og at adskillelsen af dem har beroet på misforståelser.

En af Lakoff og Johnsons afgørende opdagelser er, at metafordannelser er systematiske, og at de enkelte metaforer ikke blot bruges i flæng, men at de på afgørende vis indskrives i begrebssystemer, og at netop systematikken muliggør kreativiteten. Den kreative metafor fornyr eller forlænger systemet, og fordi den er en forlængelse af et system, fremstår den nye betydning umiddelbar. TEORIER (OG ARGUMENTER) ER BYGNINGER er et eksempel på et metaforsystem, som vi kender fra hverdagen: Teorien har brug for mere *Støtte*. Den står på *gyngende grund*. Vi er nødt til at *konstruere* nogle *holdbare* argumenter. Her er nogle *solide* argumenter, der kan *stive* din teori af. (p. 59). På dette "fundament" kan kreativiteten udfolde sig: Din teori er ikke andet end billig stuk (p. 127). Hverdagen leverer masser eksempler på den slags metaforbrug: Peder Voetmann Christiansen har kaldt en bog for *Mursten og mørtel til en metafysik*, og Per Aage Brandt anskueliggjorde for nogle år siden i et radiointerview, Immanuel Kants filosofi som et hus i tre etager, hvori der er trapper så man kan gå op og ned, for derefter at udpege særlige aspekter eller problemer ved teorien ved at spørge til kælderetagen: Hvad er der i kælderen?

Hvad finder vi så i kelderetagen hos Lakoff og Johnson eller, hvad er

[1]

fundamentet for deres metaforteleori? Der er fænomenologi. Vor kropslige udformning og vor erfarings modi udmønter sig i en række "image schemas", som tanken og sproget benytter sig af. Ifølge denne opfattelse "opstår forståelse ud af interaktion, gennem vores konstante handlinger i forhold til omgivelserne og andre mennesker. Den opstår på følgende måde: De karakteristiske egenskaber ved vores kroppe og vores fysiske og kulturelle omgivelser påfører vores erfaringer en struktur i form af de naturlige dimensioner vi har diskuteret. Gentagne erfaringer fører til dannelsen af kategorier der er erfaringsgestalter som har disse naturlige dimensioner. Sådanne gestalter definerer sammenhængen i vores erfaring. Vi forstår vores erfaring direkte når vi ser den blive sammenhængende struktureret ved hjælp af gestalter der er udsprunget direkte af interaktion med og i vores omgivelser. Vi forstår erfaring metaforisk når vi anvender en gestalt fra ét erfaringsdomæne til at strukturere erfaring i et andet domæne." (p. 256). Sidste sætning beskriver netop metaforens essens: "*Metaforens væsentligste egenskab er at den lader os forstå og opleve én slags ting ved hjælp af en anden.*" (p. 15). Det betyder, at metaforer for det meste bevæger sig i retning fra det konkrete til det abstrakte: Det er fx tilfældet i TID ER PENGE, IDEER ER MAD og mange flere. Disse overordnede eller basale metaforer systematiserer en lang række partikulære udsagn. Når talen er om kærlighed og parforhold, er det ikke usædvanligt at løbe ind i udtryk som, *Se hvor langt vi er kommet. Hvor er vores forhold på vej hen. Vores ægteskab forliste efter to år, og disse bygger på den grundlæggende metafor KÆRLIGHEDEN ER EN REJSE.* (p. 57). Hvorimod der er knap så mange, der bygger på at rejser er kærlighed. (p. 125). Det betyder ikke, at de ikke kan konstrueres: Vi kender alle H.C. Andersens omvendning af LIVET ER EN REJSE til AT REJSE ER AT LEVE, men den sidste dækker kun i helt særlige tilfælde, hvorimod et hav af udtryk indfinder sig under AT LEVE ER AT REJSE.

Det karakteristiske ved metaforskabelsen er, at vandringen fra det konkrete til det abstrakte er helt enorm produktiv. Dette forhold støtter og støttes af den fænomenologiske og interaktionsbaserede hypotese, og forsyner teorien med en forklaringskraft, som mange andre semantiske teorier må misunde den. Nogle hævder at ordet *afstive* i sætninger som, "han *afstivede* væggen" og "han *afstivede* sit argument med flere kendsgerninger", skal forstås som to helt forskellige begreber, hvor den partikulære betydning af udsagnene

formidles af et særligt abstrakt begreb, der forholder sig neutralt til de to manifestationer. Atter andre hævder, at vi har to betydninger af *afstive*, nemlig $AFSTIVE_1$ og $AFSTIVE_2$, hvor det ene forholder sig til fysiske genstande, og det andet til abstrakte begreber. Heroverfor argumenterer Lakoff og Johnson for at *afstive* er en del af bygningsgestalten. Når diskussioner, argumenter og teorier forstås som bygninger, så følger det, at et begreb som *afstive* principielt set ikke har flere forskellige betydninger, men at den betydning det har, kan bruges i mange forskellige sammenhænge. Og det kan den, fordi tænkning grundlæggende baserer sig på metaforisk forlængelse af konkrete erfaringer. At *afstive* henter sin betydning fra det sædvanlige og konkrete spil på byggepladsen (og i legen med klodser), indlejrer sig som »billedskemaer«, og herfra *overføres* til mere abstrakte domæner. (pp. 123 - 124). Det betyder at selve begrebet om at afstive en mur er uafhængig af den metaforiske brug, men at betydningen af at afstive et argument eller en teori kun opstår i kraft af den metaforiske brug (jf. p. 168f). Hermed kan forfatterne forklare både begrebets afstamning, dets grundlag, hvordan det indgår i forskellige strukturer, og hvordan det forholder sig med dets betydning i henholdsvis konkrete og abstrakte udsagn. Fire punkter som forfatterne mener enhver semantisk teori må kunne redegøre for.

Hvordan kan vi så vide, at diskussioner, argumenter og teorier forstås som bygninger - eller altså at tanker om abstrakte fænomener er metaforisk strukturerede? Det kan vi, fordi sproget viser det. Vore udsagn afslører vore begrebssystemer: "Vi mener at sproget kan give os data der kan vise os de overordnede principper for forståelse." (p. 134). I den forbindelse er det væsentligt at bide mærke i, at Lakoff og Johnsons forståelse af begreber ikke svarer helt til den normale. Et begreb i deres terminologi svarer ikke kun til den betydning, vi kan slå op i ordbogen, de "er ikke kun nogle der har med vores forstand at gøre." Og "vores begrebssystem er ikke noget vi normalt er bevidst om. Ved de fleste af de ting vi foretager os hver dag, handler vi mere eller mindre automatisk i henhold til visse retningslinjer. Hvad disse retningslinjer er, er på ingen måde klart." (p. 13). Denne begrebslige svaghed i en ellers meget velformuleret og overbevisende klar fremstilling viser, at *Hverdagens metaforer* skal betragtes som en del af et fortløbende projekt. Først i forfatterens senere værker bliver det mere tydeligt, hvad det er, der skal forstås ved et "begrebssystem".

[3]

Hvorom alting er: Forfatternes foreløbige konklusion på, hvorledes begrebssystemer opstår gives på side 256, og er citeret ovenfor. Heraf følger det, at et konceptuelt system, hovedsageligt bestående af »billedskemaer«, underlejrer vores adfærd, og at det er aktivt uden bevidsthedens indblanding betyder, at det i denne fremstilling *ikke* er sproget per se (eller begreber som vi normalt forstår dem), der styrer vores adfærd.

Den kropsligt erfarede systematik kommer tydeligst frem i Lakoff og Johnsons begreb om *orienteringsmetaforer*. Orienteringsmetaforer er sådanne som OP-NED, IND-UD, FORAN-BAGVED, DYB-FLAD, CENTRAL-PERIFER. Ved hjælp af sådanne rumlige orienteringer strukturerer vi hele metaforkomplekser. Særligt valoriseringer, fx GODT ER OP; DÅRLIGT ER NED, MERE ER OP; MINDRE ER NED, FORNUFT ER OP; FØLELSE ER NED, osv. Disse har givet anledning til en hel del misforståelser: Folk har troet, at forfatterne mente, at *godt* altid er op, og at enhver afvigelse fra dette er ensbetydende med teoriens sammenstyrting. Men idéen er temmelig simpel: for mennesker med en krop er op altid det samme begreb. Lakoff og Johnsons pointe er, at vi organiserer fx vore værdibegreber langs orienteringsakser; i tilfældet godt og dårligt på akse op-ned. Meget ofte er det sådan, at *godt* er op, og *dårligt* nede, men det hævdes ikke, at det altid er sådan: "Selvom de polære modsætninger OP-NED, IND-UD osv. er fysiske af natur, kan de orienteringsmetaforer der er baseret på dem variere fra kultur til kultur. Fx er fremtiden i nogle kulturer foran os, mens den i andre befinder sig bag os." (p. 24). Man behøver ikke at tage til fjerntliggende kulturer for at erfare disse forskelle. Mere bil (større, dyrere og flere af dem) er godt for nogle, men ikke for andre, der måske synes, at mere miljø (færre udstødningspartikler, mindre støj osv.) er godt.

Der er, som man siger, stof til eftertanke i *Hverdagens metaforer*, det vil sige abstrakt stof; idéer, som man kan fodre sin hjerne med, disse kan man så tygge på eller man kan sluge dem råt, men man kan også lægge dem på panden og lade dem simre. Teorien har simret siden 1980, den har udviklet sig, har udvidet sig, og bogen er måske det enkeltværk i nyere tid, der har haft størst indflydelse på tværs af humanioras faggrænser. Hvis ikke du allerede har læst bogen, så køb den og læs den!